

СТУДІЇ З ІСТОРІЇ 20 СТОЛІТТЯ

УДК 070:94(477.62/63)"1917/1921"

DOI: 10.31558/3083-5771.2024.2.4

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 рр. ТА ДОНБАС (СХЕМАТИЧНА ВЕРСІЯ ІСТОРІЇ ДЛЯ ВІКІПЕДИСТІВ)

Віталій Скальський

Український науково-дослідний інститут
архівної справи та документознавства
skalskyw@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0270-264X>

ResearcherID: AIE-3570-2022

Vitaliy Skalsky

Ukrainian Research Institute
of Archival Affairs and Records Management
skalskyw@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0270-264X>

ResearcherID: AIE-3570-2022

У статті розглядається питання представлення подій 1917–1921 рр. на території сучасного Донбасу у вікіпедійній статті «Українська революція на Донбасі» та її трансформації з першопочаткової статті під назвою «Громадянська війна в Донбасі». Викладено проблеми відтворення історії революційного періоду в радянських і пострадянських працях.

Завданням цієї статті є формування структурно-хронологічної схеми ключових подій Української революції 1917–1921 рр. у регіоні, який зараз називається Донбас. Автор пропонує схематичну версію історії регіону, що відходить від типової радянської та пострадянської версій подій і враховує український національний контекст.

У статті подано систематизований та україноцентричний підхід до висвітлення подій 1917–1921 рр. у регіоні, що є важливим для вікіпедистів, які прагнуть створювати якісний контент на історичну тематику. Оскільки історія східної частини України тривалий час подавалася крізь призму радянської пропаганди, стаття допомагає усвідомити минуле, позбавляючи його описи від кліше та стереотипів, притаманних радянській історіографії.

Дослідження ґрунтується на вивченні історичних подій, фактів і процесів у контексті Української революції 1917–1921 рр. та особистому досвіді редагування статей у Вікіпедії.

На відміну від традиційних підходів, які часто трактують Донбас як частину радянського простору, автор демонструє, що цей регіон був важливим складником України, де також відбувалися процеси та контрпроцеси українського націєтворення в усьому його різнобарв'ї. Це сприяє перегляду усталених поглядів на історію регіону та його роль в історичних процесах.

У статті порушуються питання, які зазвичай ігноруються істориками або недостатньо висвітлюються в інших дослідженнях. Це дає змогу більш повно відтворити картину подій, а також спонукає вчених-істориків до нових досліджень.

Стаття не тільки аналізує історичні події, але й надає конкретні рекомендації щодо того, як їх відобразити у Вікіпедії. Завдяки своїй структурі та змісту стаття може слугувати основою або шаблоном для написання інших статей про історичні події, пов'язані з Донбасом та Українською революцією. Результати дослідження можуть бути використані для наукових досліджень, науково-популярних публікацій, а також у архівній, музейній, бібліотечній та меморіальній діяльності в регіоні.

Ключові слова: Вікіпедія, Донбас, Українська революція, УНР.

The article examines the issue of representation of the events of 1917–1921 on the territory of modern Donbas in the Wikipedia article «Ukrainian Revolution in Donbas» and its transformation from the original article entitled «Civil War in Donbas». The article outlines the problems of reproducing the history of the revolutionary period in Soviet and post-Soviet works.

The purpose of this article is to form a structural and chronological scheme of the key events of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 in the region now called Donbas. The author proposes a schematic version of the history of the region that departs from the typical Soviet and post-Soviet versions of events and takes into account the Ukrainian national context.

The article presents a systematic and Ukraine-centric approach to covering the events of 1917–1921 in the region, which is important for Wikipedians seeking to create high-quality content on historical topics. Since the history of the eastern part of Ukraine has long been presented through the prism of Soviet propaganda, the article helps to understand the past, ridding its descriptions of clichés and stereotypes inherent in Soviet historiography.

The research is based on the study of historical events, facts and processes in the context of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 and personal experience of editing Wikipedia articles.

In contrast to traditional approaches that often treat Donbas as part of the Soviet space, the author demonstrates that this region was an important component of Ukraine, where processes and counter-processes of Ukrainian nation-building took place in all its diversity. This contributes to a revision of the established views on the history of the region and its role in historical processes.

The article raises issues that are usually ignored by historians or insufficiently covered in other studies. This allows for a more complete picture of the events and encourages historians to conduct new research.

The article not only analyses historical events, but also provides specific recommendations on how to reflect them in Wikipedia. Due to its structure and content, the article can serve as a basis or template for writing other articles about historical events related to Donbas and the Ukrainian Revolution. Also, the results of the study can be used for scientific research, popular science publications, as well as in archival, museum, library and memorial activities in the region.

Keywords: Wikipedia, Donbas, Ukrainian revolution, UNR.

24 серпня 2015 р. у Вікіпедії з'явилася стаття під назвою «Громадянська війна в Донбасі», де мало би йтися про події 1917–1921 рр. Словосполучення «громадянська війна» у поєднанні через частку «в» із поняттям «Донбас», вочевидь, тригерує патріотичну проукраїнську спільноту вікіпедистів на фоні війни на Сході України, що тривала від квітня 2014 р.¹. Формулювання «Громадянська війна в Донбасі» добре лягало у російську риторику щодо тодішніх подій у регіоні та Україні загалом. Майже відразу статтю номінували на вилучення, навколо чого розгорнулася невелика дискусія². Зміст вікіпедійної статті був відверто слабким та подібним на маячню. А от ідея статті цікава і варта кількох думок.

Існує певний суспільний запит на оновлену та україноцентричну версію історії подій 1917 та наступних років на теренах сучасних Луганської та Донецької областей. Наявна історична література цей запит задовольняє лише частково³.

Водночас існує масив літератури про історію регіону 1917–1921 рр., який перебуває у полоні радянських міфів і стереотипів. Більшовики у таких працях виступають як позитивні герої, їхні дії детально розписані. Дуже легко знайти згадки про дати заснування та керівників місцевих осередків більшовицької партії. Натомість такі самі дані про організації інших політичних партій – есерів українських і російських, меншовиків та українських соціал-демократів, БУНДу, Поалей-Ціону і десятків інших політичних партій та організацій, що діяли у регіоні в революційні роки, – й надалі залишаються лише в історичних джерелах.

Щодо армії УНР вживаються виключно негативні епітети, німецька та австро-угорська армії постають як окупанти, які «грабують», «мучать», «розстрілюють», «знущаються», тоді як Червона армія лишень «перемагає» та «визволяє».

¹ Українська революція на Донбасі: відмінності між версіями. Версія за 16:31, 24 серпня 2015. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Українська_революція_на_Донбасі&diff=16650441&oldid=16646659 (дата звернення: 28.09.2024).

² Вікіпедія: Статті-кандидати на вилучення / 25 серпня 2015. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вікіпедія:Статті-кандидати_на_вилучення/25_серпня_2015#Громадянська_війна_в_Донбасі (дата звернення: 28.09.2024).

³ Верстюк, В. (2015). Донбас від Лютого до Жовтня 1917 року: регіональний вимір Української революції. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.: зб. наук. пр.* Київ, 11, 5–47; Куромія, Г. (2002). *Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-і роки*. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи»; Пиріг, Р. (2014). *Донбас у складі Української гетьманської держави (травень–листопад 1918 року)*. Київ: Інститут історії України; Єфіменко, Г. (2017). Казус Кривдонбасу: до обставин появи та зникнення ДКР (лютий–квітень 1918 р.). *Інтернет-портал «Historians.in.ua»*, 22 лютого; Єфіменко, Г. (2017). *Формування східного кордону України. Український Донбас*. Київ; Якубова, Л. (2016). *Триста років самотності: український Донбас у пошуках смислів і Батьківщини*. Київ: Кліо.

Українського національно-визвольного руху у таких публікаціях немає, хоча насправді він відбувався, а Бахмут був одним із найважливіших осередків українського національного життя. Звісно, найбільш одіозні радянські кліше відсутні, що, утім, не змінює загалом радянську та пострадянську стилістику більшості написаних історій східноукраїнських теренів 1917–1921 рр.

Звісно, автори навряд чи мають на меті подовжити життя радянським історичним концепціям. Ймовірніше, йдеться про тиск радянської та пострадянської історіографії.

Поява у Вікіпедії статей про революційні події в окремих регіонах – справа корисна і потрібна. Інша річ – як ці регіони виділити. Найочевиднішою є підготовка вікіпедійних статей про події 1917–1921 рр. у наявних на той час губерніях, повітах і градоначальствах, а також у більших та важливіших населених пунктах.

Донбасу як адміністративно-територіальної одиниці на 1917–1921 рр. не існувало. Територія сучасних Луганської та Донецької областей (що нині сприймається як Донбас) станом на 1917 р. охоплювала майже повністю Старобільський, частково Куп'янський та Ізюмський повіти Харківської губернії, частково Валуйський повіт Воронізької губернії, частково Донецький, Таганрозький та Черкаський округи Облaсті Війська Донського, Слов'яносербський, частково Бахмутський та Маріупольський повіти і невеликі частини Павлоградського та Олександрівського повітів Катеринославської губернії. У джерелах 1917–1921 рр. не зустрічається поняття «Донбас». Донбасу на той час не існувало. Відтак і революції чи громадянської війни там бути не могло. Деякою аналогією Донбасу станом на початок 20 століття може слугувати Гірнична область Південної Росії з центром у Катеринославі (адміністративне утворення для контролю держави за гірничою промисловістю), що поділялася на гірничі райони.

Сучасні історики майже не використовують термін «громадянська війна» для характеристики подій 1917–1921 рр. в Україні, тому немає підстав говорити саме про громадянську війну в одному з українських регіонів. У більшості випадків має йтися про Українську революцію 1917–1921 рр. Цей термін достатньо обґрунтований науковцями і широко вживаний.

Зважаючи на ці проблеми, виникла ідея підготувати для дописувачів Вікіпедії певну схему історії Української революції 1917–1921 рр. на крайньому Сході України, і вже на цю схему нанизуватимуться вікіпедійні статті. Автор керувався власним досвідом історичних та архівних досліджень, тому схема не претендує на вичерпність.

Загальна схема подій може бути така:

1. *Зміна влади у регіоні шляхом призначення губернських та повітових комісарів Тимчасового уряду* (за рішенням Тимчасового уряду першими комісарами ставали голови земств).

2. *Організація різноманітних рад за соціальною, професійною, національною, релігійною, становою ознаками та інших громадських організацій і партій. Утворення об'єднаних рад громадських організацій. Створення різноманітних озброєних загонів, міліції, червоних та чорних гвардій.* У радянській та пострадянській літературі йдеться майже винятково про ради робітничих, солдатських і селянських депутатів. Насправді навесні 1917 р. стався вибух громадянської активності. Виникали сотні різноманітних громадських організацій – від спілок акушерок та союзів середньошкільників до надзвичайно потужних і розгалужених українських Просвіт та єврейських Тарбутів. При деяких із цих організацій діяли воєнізовані або збройні загони. Найвідоміші – Червона гвардія, загони єврейської самооборони, Вільне козацтво, студентська та робітничка міліції. Ідеологічно близькі організації утворювали об'єднані ради. Так, об'єднувались ради робітничих, селянських та солдатських депутатів, виникали ради об'єднаних українських організацій, єврейських, польських, студентських організацій. Політично орієнтовані громадські організації та партійні осередки утворювали ради об'єднаних громадських організацій (під різними назвами), які певною мірою замінили до часу виборів органи місцевого самоврядування.

3. *Масові демонстрації та свята свободи навесні 1917 р.* Разом із утворенням громадських організацій масово відбувались різноманітні мітинги та демонстрації. Чи не кожна організація влаштувала свій похід містом, аби заявити про свої цілі, зокрема українські, під синьо-жовтими прапорами, з портретами Шевченка та співом «Заповіту». Проявом громадянської єдності та підтримки політичних змін у країні були Свята Свободи.

4. *Вибори до міських дум, волосних, повітових та губернських земств (народних рад).* Улітку 1917 р. відбулися вибори до органів місцевого самоврядування за новим, демократичним виборчим законом¹. Більшовики, до речі, отримали відносну перемогу лише в одному місті – у Луганську, де здобули 38 % голосів, водночас явка становила лише 45 % виборців. Частина міст, до речі, вперше отримала право обирати міські думи та міських голів.

5. *III Універсал та входження теренів до складу УНР.* 7 (20) листопада 1917 р. Українська Центральна Рада проголосила III Універсалом Українську Народну Республіку. У документі чітко і недвозначно сказано, що Катеринославська та Харківська губернії (а, отже, те, що зараз є Донбасом) входять до складу УНР².

¹ *Постановление Временного правительства 15 апреля 1917 года о производстве выборов гласных городских дум и об участковых городских управлениях; Наказ Министра внутренних дел городским общественным управлениям о применении временных правил о производстве выборов гласных городских дум (1917).* Петроград: Гл. упр. по делам местного хозяйства М-ва внутр. дел.

² Третій Універсал Української Центральної Ради (1996). *Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р.* / упоряд.: В. Верстюк (керів-

6. *Більшовицькі заколоти кінця 1917 – початку 1918 рр.* Більшовики спробували збройним шляхом установити свою владу. У більшості випадків їм це не вдалося. Якщо представників центральної влади у містах, де стався заколот, і не було, то продовжували діяти цілком легітимні органи місцевого самоврядування – міські думи, повітові земства (народні ради). Більшовики стверджували протилежне, але від рішень підконтрольних їм рад насправді майже нічого не залежало, хіба що рішення супроводжувалися брязканням зброї. Якщо місцева рада робітничих депутатів проголошувала свою владу (згодом у радянській літературі та політиці пам'яті це факт отримав назву «встановлення радянської влади»), то це не означало, що цю владу визнавав у населеному пункті будь-хто, окрім самих більшовиків.

7. *Агресія більшовицької Росії.* Більшовицька Росія вбачала в українській владі своїх ворогів, тому розпочала агресію проти УНР, використавши як привід пропуск українською владою через свою територію донських козаків, які їхали з фронту додому, на Дон, і потенційно могли підтримати антибільшовицьки налаштованого генерала Олексія Каледіна.

8. *Відновлення влади УНР за допомогою Німеччини та Австро-Угорщини.* Навесні 1918 р. УНР відновила свій контроль над крайнім Сходом України за допомогою союзників – Австро-Угорщини та Німеччини¹.

9. *Українська держава Павла Скоропадського.* 29 квітня 1918 р. відбувся державний переворот. Павло Скоропадський проголошений Гетьманом. Призначено губернських та повітових старост. Розпущено обрані 1917 р. міські думи, повітові та губернські народні ради. Відновлено дореволюційні органи місцевого самоврядування².

10. *Антигетьманський переворот.* У листопаді-грудні 1918 р. до влади прийшла Директорія. Було відновлено Українську Народну Республіку. Цим скористалися більшовики і знову розпочали хвилю антиурядових повстань, що була підкріплена новою агресією більшовицької Росії. Між іншим, за метричними книгами кінця 1918 р. помітна тенденція до зростання насилля у регіоні.

11. *Епідемія іспанки та тифу.* У 1918 р. увесь світ охопила епідемія іспанського грипу, яким переохворіло 30 % населення всієї земної кулі. Україна не була винятком. Точну кількість жертв пандемії в регіоні ще належить установити, але вплив іспанки, а також тифу, на ситуацію в регіоні – безумовний.

12. *Білий режим.* У 1919 р. більшовиків із теренів Сходу України витіснила Добровольча армія Антона Денікіна. Українська влада через свою слабкість

ник), О. Бойко, Ю. Гамрецький, Г. Михайличенко, А. Огінська, Т. Осташко, В. Устименко, Є. Шаталіна, О. Щусь, Л. Яковлева. Київ: Наукова думка, 398–401.

¹ Тинченко, Я. Ю. (ed.). (2018). *Українська весна на Донбасі, 1918 рік*. Київ: ЛАТ & К.

² Пиріг.

не змогла відстояти навіть Київ, не кажучи уже про українсько-російське прикордоння.

13. *Третя агресія більшовицької Росії*. Наприкінці 1919 та впродовж 1920 р. донецький регіон знову був захоплений більшовиками.

14. *Масовий повстанський рух*. Влада більшовиків на той час ще не була повною. Чималі території контролювалися повстанцями без чіткої ідеологічної позиції, а також анархістами-махновцями. Антикомуністичні повстання та спротив тривали приблизно до середини 1920-х рр.

Саме так, на думку автора, має виглядати схематична історія 1917–1921 рр. на українському Сході. Ця схема не є вичерпною і може варіюватися залежно від регіону. Наприклад, в Області Війська Донського після жовтневого перевороту у Петрограді було введено воєнний стан, під який потрапили і теперішні українські території. Цей крок Військового отамана та уряду Війська Донського призвів до ряду конфліктів на гірничих підприємствах, зокрема до сутичок на Ясинівському руднику у Нижній Кринці, внаслідок якого постав радянський міф про «118 павших революціонерів / комунарів»¹.

Статті мають бути прив'язані до конкретних адміністративно-територіальних одиниць, що існували на той час. Це – аксіома історичної науки, яка вивчається на першому курсі істфаку. У нашому випадку – це губернії та повіти.

Автор сподівається, що ці міркування сприятимуть подоланню надзвичайної заміфологізованості історії східних теренів України, її декомунізації, формуванню більш адекватного та виваженого погляду на минуле цих регіонів.

References

Kuromia, H. (2002). *Svoboda i teror u Donbasi: Ukrain's'ko-rosiiske prykordonnia, 1870–1990-i roky* [Freedom and terror in Donbas: Ukrainian-Russian borderland, 1870–1990s] (H. K'orian & V. Aheiev, per.). Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy» [in Ukrainian].

Ostrogorskiy, M. (red.) (1929). *Bor'ba za Oktiabr' na Artemovshchynе: sbornik vospominanii i statei* [The Struggle for October in Artemivsk Region: A Collection of Memories and Articles]. Kharkov: Proletarii [in Russian].

Postanovlenie Vremennogo pravitel'stva 15 apreliа 1917 goda o proizvodstve vyborov glasnykh gorodskikh dum i ob uchastkovykh gorodskikh upravleniiah; Nakaz Ministra vnutrennikh del gorodskim obshchestvennym upravleniiam o primenenii vremennykh pravil o proizvodstve vyborov glasnykh gorodskikh dum (1917) [Resolution of the Provisional Government of April 15, 1917 on the conduct of elections of members of city councils and on

¹ Запорожец, М. (1978). *Макеевка: историко-краеведческий очерк*. Донецк: Донбас, 1978, 75–78; Острогорский, М. (ed.). (1929). *Борьба за Октябрь на Артемовщине: сборник воспоминаний и статей*. Харьков: Пролетарий, 281–282.

district city administrations; Order of the Minister of Internal Affairs to city public administrations on the application of temporary rules on the conduct of elections of members of city councils]. Petrograd: Gl. upr. po delam mestnogo khoziaistva M-va vnutr. Del [in Russian].

Pyrih, R. (2014). *Donbas u skladi Ukrains'koi het'mans'koi derzhavy (traven–lystopad 1918 roku)* [Donbas as part of the Ukrainian Hetman State (May–November 1918)]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].

Tretii Universal Ukrains'koi Tsentral'noi Rady [The third station wagon of the Ukrainian Central Rada]. Verstiuk, V. (ker.) (1996). *Ukrains'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy. (T. 1)*. Kyiv: Naukova dumka, 398–401 [in Ukrainian].

Tynchenko, Y. (uporiad.) (2018). *Ukrains'ka vesna na Donbasi, 1918 rik* [Ukrainian spring in Donbas, 1918]. Kyiv: LAT & K [in Ukrainian].

Ukrainska revoliutsiia na Donbasi: vidminnosti mizh versiiamy [Ukrainian revolution in Donbas: differences between versions] (versiia za 16:31, 24 serpnia 2015). *Vikipediia*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Українська_революція_на_Донбасі&diff=16650441&oldid=16646659 (дата звернення: 28.09.2024) [in Ukrainian].

Verstiuk, V. (2015). Donbas vid Liutoho do Zhovtnia 1917 roku: rehional'nyi vymir Ukrains'koi revoliutsii [Donbas from February to October 1917: the regional dimension of the Ukrainian revolution]. *Problemy vyvchennia istorii Ukrains'koi revoliutsii 1917–1921 rr.: zb. nauk. pr.* Kyiv, 11, 5–47 [in Ukrainian].

Vikipediia: Statti-kandydaty na vyluchennia [Wikipedia: Candidate articles for removal]. 25 serpnia 2015. *Vikipediia*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Вікіпедія:Статті-кандидати_на_вилучення/25_серпня_2015#Громадянська_війна_в_Донбасі [in Ukrainian].

Yakubova, L. (2016). *Trysta rokiv samotnosti: ukrains'kyi Donbas u poshukakh smysliv i Bat'kivshchyny* [Three hundred years of loneliness: the Ukrainian Donbas in search of meaning and the Motherland]. Kyiv: Klio [in Ukrainian].

Yefimenko, H. (2017). *Formuvannia skhidnoho kordonu Ukrainy. Ukrains'kyi Donbas* [Formation of the eastern border of Ukraine. Ukrainian Donbas]. Kyiv [in Ukrainian].

Yefimenko, H. (2017). *Kazus Kryvdonbasu: do obstavyn poiavy ta znyknennia DKR (liutyi–kviten 1918 r.)* [The case of Kryvdonbass: to the circumstances of the appearance and disappearance of the DKR (February–April 1918)]. Internet-portal «Historians.in.ua», 22 liutoho [in Ukrainian].

Zaporozhets, M. (1978). *Makeevka: istoriko-kraievedcheskii ocherk* [Makeyevka: Historical and Local History Essay]. Donetsk: Donbas, 75–78 [in Russian].